

ภาษาบาลี ๑ คำ คติธรรมประจำสัปดาห์

“เจตนา — ความจงใจ, ความตั้งใจ”

คำว่า **เจตนา** เป็นคำภาษาบาลีโดยตรง อ่านตามภาษาบาลีว่า เจ - ตะ - นา ในภาษาไทย อ่านได้ ๒ อย่าง คือ เจ - ตะ - นา และ เจต - ตะ - นา แปลว่า ความจงใจ ความตั้งใจ ซึ่งเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นทำกิจหน้าที่ ตามข้อความจากอรรถุสาลีนี้ อรรถกถา พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ ว่า “ธรรมที่ชื่อว่า เจตนา เพราะอรรถว่า ตั้งใจ อธิบายว่า ย่อมยังสัมปยุตตธรรม (ธรรมที่ประกอบพร้อม) กับตน ให้เป็นไปในอารมณ์”

การศึกษาพระธรรมด้วยความละเอียดรอบคอบ ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าใจที่ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ตามความเป็นจริงแล้ว เจตนา เป็นเจตสิกที่เกิดร่วมกับจิตทุกประเภทไม่มียกเว้น ทุกครั้งที่จิตเกิดขึ้นจะต้องมีเจตนาเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง ขึ้นอยู่กับว่าจะเป็นเจตนาที่เกิดกับจิตประเภทใด กล่าวคือ ถ้าเกิดร่วมกับกุศลจิตก็เป็นกุศล ถ้าเกิดร่วมกับอกุศลจิตก็เป็นอกุศล ถ้าเกิดร่วมกับวิบากจิตก็เป็นวิบาก ถ้าเกิดร่วมกับกิริยาจิตก็เป็นกิริยา ความจริงเป็นอย่างไรรู้ก็ต้องเป็นอย่างนั้น ไม่มีใครไปเปลี่ยนแปลงได้

เจตนาเจตสิกเป็นกรรม เป็นสภาพธรรมที่ตั้งใจ จงใจชวนชวนในการปรุงแต่ง จึงเป็นกัมม-ปัจจัย กัมมปัจจัย จำแนกออกเป็น ๒ อย่าง คือ สหชาติกัมมปัจจัย กับ นานักขณิกกัมมปัจจัย สหชาติกัมมปัจจัย ได้แก่ เจตนาเจตสิกซึ่งเป็นกัมมปัจจัยเกิดพร้อมกับปัจจัยปบันธรรม (ธรรมที่เป็นผลของปัจจัย) คือเกิดพร้อมกับจิตและเจตสิกอื่นๆ ในขณะนั้น เพราะฉะนั้น สหชาติ-กัมมปัจจัย ได้แก่ เจตนาเจตสิกที่เกิดกับจิต ๘๘ ดวง และเจตสิกอื่นๆ ที่เกิดร่วมกันในขณะนั้น และรูปที่เกิดขึ้นเพราะจิตและเจตสิกในขณะนั้น ซึ่งก็ต้องเกิดเพราะเจตนาที่เกิดร่วมด้วยในขณะนั้นด้วย ตามควรแก่จิตประเภทนั้นๆที่ทำให้เกิดรูปได้

นานักขณิกกัมมปัจจัย ได้แก่ เจตนาเจตสิกซึ่งเป็นกัมมปัจจัยทำให้ปัจจัยปบันธรรม คือ ผลของกัมมปัจจัยนั้นเกิดขึ้นต่างขณะกัน คือไม่ใช่เกิดพร้อมกับเจตนาเจตสิกเหมือนอย่างสหชาติ-กัมมปัจจัย แต่ทำให้ผลของเจตนาเจตสิกเกิดขึ้นต่างขณะกัน ไม่ใช่ในขณะเดียวกัน จึงชื่อว่า “นานักขณิกกัมมปัจจัย” เป็นกัมมปัจจัยที่ทำให้ผล คือ วิบากจิต และเจตสิก และกัมมรูป (รูปที่เกิดจากกรรม) เกิดขึ้นในภายหลังเมื่อเจตนาซึ่งเป็นกรรมนั้นดับแล้ว เพราะฉะนั้น สำหรับนานักขณิก-กัมมปัจจัย ก็ได้แก่ เจตนาในกุศลจิตและในอกุศลจิตเท่านั้น ไม่ใช่เจตนาในจิตซึ่งเป็นวิบาก หรือเจตนาในจิตซึ่งเป็นกิริยา นี่คือความละเอียดลึกซึ้งของธรรม

สำหรับเจตนาที่เกิดร่วมกับจิตชาติวิบากกับชาติกิริยา แม้จะเป็นกรรม แต่ก็ไม่ใช่กรรมที่จะให้ผล ในภพหน้า เพราะชาติวิบากเป็นการรับผลของกรรม ส่วนชาติกิริยาเป็นเพียงเกิดขึ้นทำกิจหน้าที่ แล้วดับไป ไม่เป็นเหตุให้เกิดผลในภพหน้าได้เลย

ดังนั้นกล่าวได้ว่า ทุกขณะที่จิตเกิดขึ้น จะมีเจตนาเกิดร่วมกับจิตทุกครั้ง แต่จะบอกว่าทำกรรม อยู่ตลอดเวลาไม่ได้ เพราะการกระทำกรรม ต้องมุ่งหมายถึงขณะที่เป็นกุศล กับขณะที่เป็นอกุศล เท่านั้น เจตนาที่สำเร็จเป็นกุศลกรรมเป็นเจตนาที่ดี เป็นกุศล แต่ถ้าเป็นเจตนาที่ไม่ดี เช่น ประทุษร้าย

เบียดเบียนผู้อื่น เป็นต้น ก็เป็นอกุศล ซึ่งมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง และเมื่อเหตุมีแล้วก็ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดผลในภายหน้าได้ กล่าวคือ อกุศลกรรมให้ผลเป็นสุข ทำให้ได้รับในสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นอกุศลกรรมแล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิดผลที่ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ โดยที่ไม่มีใครทำให้เลย

ส่วนใหญ่มักจะได้ยินคำว่า ไม่ได้เจตนา ถ้าได้ศึกษาพระธรรมให้เข้าใจแล้วจะเข้าใจว่า เจตนามีไม่เคຍขาด แต่สำคัญอยู่ที่ว่าเป็นเจตนาที่เกิดกับจิตอะไร การผลออกไปทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่เจตนา เช่น มีการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปโดยไม่เจตนา นั้น แสดงว่าขณะนั้น ก็มีเจตนา ไม่ปราศจากเจตนา แต่ไม่ได้มีเจตนาในการฆ่าจึงไม่เป็นอกุศลกรรม เพราะการที่สำเร็จเป็นอกุศลกรรมในข้อที่เป็นการฆ่าสัตว์ ใต้องค์ประกอบประการหนึ่งคือ มีจิตคิดจะฆ่า ซึ่งเป็นอกุศลจิตที่เกิดพร้อมกับเจตนาที่เป็นไปในการฆ่า ดังนั้นเมื่อไม่ได้มีเจตนาที่จะฆ่า ก็ไม่เป็นอกุศลกรรม เช่น เวลาเดินทางไปตามถนนหนทาง บางครั้งเหยียบบดบ้าง เหยียบแมลงบ้างโดยที่ไม่รู้ตัว ไม่มีเจตนาฆ่าเลย เพราะมีเพียงเจตนาที่จะเดินเท่านั้น ไม่ได้มีเจตนาฆ่า หรือแม้กระทั่งบางครั้งปิดประตูหน้าต่าง แต่ปรากฏว่าหนีบจิ้งจกตายโดยไม่รู้ ไม่มีเจตนาฆ่าเลย ก็ไม่เป็นปาณาติบาต บาปย่อมไม่มี เพราะไม่ได้มีเจตนาที่เป็นไปในการฆ่าตนเอง ในอีกส่วนหนึ่ง ถ้าได้กระทำความจริง ๆ เช่น ประทุษร้ายเบียดเบียนผู้อื่นว่าร้ายผู้อื่น เป็นต้น แต่กลับบอกว่าไม่ได้เจตนา อย่างนี้ไม่ตรงตามความเป็นจริง เพราะการกระทำดังกล่าวแสดงถึงอกุศลเจตนาอย่างชัดเจน ไม่ใช่ว่าจะเปลี่ยนแปลงไปตามคำพูด ธรรมเป็นจริงอย่างไร ก็เป็นจริงอย่างนั้น

เพราะฉะนั้นแล้ว เจตนาที่เป็นประโยชน์มีคุณ ก็ต้องเป็นเจตนาที่เป็นไปกับกุศลเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกุศลเจตนาในการที่จะฟังที่จะศึกษาพระธรรมให้เข้าใจ ส่วนอกุศลเจตนา นั้น ไม่มีประโยชน์ มีแต่โทษโดยส่วนเดียว และโทษนั้นก็เกิดกับตนเองเท่านั้น ถ้าเป็นอกุศลเจตนาที่เป็นไปในการเบียดเบียนผู้อื่น เช่น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น ก็จะเบียดเบียนตนเองในขณะที่ผลที่ไม่น่าปรารถนาเกิดขึ้น ตรงกับข้อความที่ว่า เจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่น ก็จะเบียดเบียนตนเอง ซึ่งจะประมาทอกุศลไม่ได้เลยทีเดียว.

[ชมรมบ้านธัมมะ มศพ. : www.dhammadhomefellowship.com, โทร. ๐๘๕-๖๖๑๓๑๐๖]